

ALTAY HALKLARINDA ŞAMAN TEFİNE VERİLEN ADLARIN SEMANTİĞİ

Leonid P. POTAPOV*

Altay halklarında şaman tefinin iki adı vardır. Bu adlardan daha yaygın olanı *tüngür* veya *tüür* köken olarak Moğolca sayılmaktadır¹. *Çolu* terimiyle daha az karşılaşılmaktadır ve bu terim Türkçe'dir. Şorlar, Kumanlar, Çelkanlar, Tubalar, Katunya'nın sol kıyısındaki Altaylar ve Telengitler teflerine birinci terimi, (Kuznets veya Boçat) Televütleri, Katunya'nın sağ kıyısındaki Altaylar, Tau- Televütlerinin torunları ve Tubalar ise ikinci terim olan *çalı* adını vermektedirler.

Fakat şaman seansı sırasında tef farklı bir şekilde de adlandırılmaktadır. Televütlerde iki terim bulunmaktadır: *ak adan* ve *ak çagal*, Şorlarda da *egri adan* ve *ak çagal*. Kumanlarda şaman tefi seans sırasında *ak adan*, Çelkanlarda *ak adan* ve *erdan*, ayrıca *er pagya* (*er pagys*), Telengitlerde *ak adan*² adını alır. Tubalarda, özellikle Altaylarda (Altay kiji) ve Teleslerde seans sırasında şaman tefinin özel adları olup olmadığını açıklamayı şimdilik başaramadım, onlarda bu tür adların olmadığı konusunda bir şüphe duymuyorum.

Buna bağlı olarak bu makalenin yazarı, Altay halklarında seans sırasında şaman tefinin neden özel adlar aldığını, bu adların semantiğini ve bu semantiğin hangi fikirleri yansıttığını açıklamayı görev saymaktadır.

Birinci soruyu açıklarken biz, Sibiryalı halklarındaki şaman tefinin herhangi bir ritüel- teknik fonksiyon (krş. Mesela, Lamaistlerde bakır ziller ve cırcırlar) gören geleneksel dini görevi dışında bir dizi daha özel sembolik anlamı olduğundan hareket etmekteyiz. Bazı durumlarda seans sırasında şaman tefi, şamanın çağrısıyla şaman yardımcılarının ve himayeci ruhların toplandığı bir yerdir. Bazı durumlarda tef, şamanın düşman ruhlara attığı oku sembolize eder, buna bağlı olarak Altay teflerindeki çapraz demir kırım *kirim* adını taşımaktadır.³ Bazı Sibiryalı halklarında şaman tefi seans sırasında kayığı, tefin tokmağı ise küreği sembolize etmektedir. Fakat Sayan- Altay yöresi halklarında en yaygın olanı, tefin bir binek hayvanıyla (tefin tokmağının ise kamçıyla) sembolik özdeşleşmesidir. Bu binek hayvanıyla şaman seans sırasında ruhlara yaptığı hayali yolculuğu gerçekleştirir. Bu özdeşlik Altay'ın farklı kabilelerinde, ayrıca Hakas ve Tuvalarda tefin "canlandırma" töreniyle bağlantılıdır. Tefin yapımında uygulanan bu tören tarafımızda özel bir çalışmada tasvir edilmiştir.⁴ Bu tören temel olarak şu şekildedir. Tef, mutlaka kollektif olarak şamanın akrabaları ve ulusdaşları tarafından yapılır. Tef yapılır yapılmaz şaman, derisi tefe gerilmiş hayvana hitap eder gibi yaparak bu hayvanı canlandırır. Şaman sembolik bir şekilde parçalar halindeki hayvanı toplar (iskelet, deri, boynuz vb.), orada toplananlara bu hayvanın nerede doğduğunu, nerede ve nasıl yaşadığını, neyle beslendiğini anlatır. Son olarak hayvanın yeniden "dirildiğini" ve şimdi ruhlara yapacağı yolculuklarda kendisine hizmet edeceğini bildirir. Bu sırada şaman sanki onu deniyormuş gibi tefin üstüne de oturur. Tasvir edilen bu törenin bitiminden sonra tefin seans için uygun duruma geldiği kabul edilir.

* L. P. Potapov'un bu makalesi "K semantike nazvaniy şamanskikh bubnov u narodnostey altaya", *Sovetskaya Tyurkolgiya*, 1971, No 3, ss. 86- 932de yayınlanmıştır.

¹ V. V. Radlov'un bu düşüncesine S. E. Malov gönderme yapmaktadır. Bak. A. V. ANOHİN, *Materialı po şamanstvu altaysev*, L., 1924, sayfa 49'daki dipnot.

² Bu terimlerin çoğu "Shamans Drums of Altaic Ethnic Groups" adlı makalemizde verilmiştir, say. 230, ne yazık ki bu terimler yazım yanlışlarıyla gösterilmiştir, örneğin, *er bodan* yerine *erbatan*, *nagıç* yerine *pagaç*. Bak. *Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia*, Budapest, 1968. krş. "Das Schamanentrommel bei den altaischen Völkern", *Glanbenswelt und Folklore Sibirischen Völker*, Budapest, 1963.

³ Bak. L. P. Potapov. "Luk i strela v şamanstve u altaysev", *Sovetskaya Etnografiya*, 1934, no 3. Makalede, kült aleti olan tefin öncülüğünün yay olduğu gösterilmiştir.

⁴ L. P. Potapov, "Obryad oživleniya şamanskogo bubna u tyurkoyazıcnıh plemen Altaya", *Trudi İn-ta etnografii AN SSSR*. Novaya seriya, c.1, L., 1947.

Altay halklarının çoğunluğunda tefe germek için mutlaka erkek olmak üzere vahşi, boynuzlu hayvan derisi kullanılmıştır. Şorlarda bu amaç için yaban geyiği veya maral; Kumanlarda maral, geyik veya karaca; Çelkanlarda karaca veya maral, Tubalarda maral veya karaca kullanılır. Ancak Teleütlerde ve bazı güney Altay gruplarında tay derisinin kullanılmasına da rastlanmıştır.

Tefin yukarıda sayılan bütün adlarının günümüz Altaylıların dillerinde belirgin bir anlama sahip olmaması ve tefe gerilen derinin de vahşi hayvan adlarıyla hiçbir bağlantısının bulunmaması da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte konuştuğumuz bütün şamanlar seans sırasında tefin, onlar için derisini tefe geldikleri hayvanı canlandırdığını iddia etmişlerdir. Benzer fikirler Altaylıların komşularında mesela Sagaylarda da mevcuttur. Sagaylar şaman onunla dağlarda dört nala gidebilsin diye mus geyiğinin veya şaman onunla kayalardan sıçrayabilsin diye yaban keçisi derisini tefe germişlerdir⁵.

Seans sırasında şamanların tefe yönelik ritüel davranışlarının analizi, tefin onlar için hayvan olarak tasvir edildiğini doğrulamaktadır. Televütlerde şaman şöyle der:

Altı örköştü ak adanym

Arka mojn poş salba

“Altı hörgüçlü kutsal adanım(tefım),

Sırtın ve boynun zayıflamasın!”

Kumanlarda:

Taşka pasan, tajlakpo

Muska pasan, majrylba

Poom çerge, purylba

“Taşa rastlarsan sürçme,

Buza rastlarsan eğilme,

Yamaca düşersen dönme!”.

Çelkanlarda:

Tajka barzyn, janakpa

Taşka pasyn, tajlakpa

Puske pasan, sürükme

“Eğer ormana düşersen dönme,

Taşra rastlarsan sürçme,

Buza rastlarsan kayma!”.

Şorlarda:

Ajaty örköş tig ak çagal

Taşka pasyn, tajlakpa

Suga kerzen, jüstükpe

Muska pasyn, mustukpa.

⁵ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen* (V. V. Radov yayını), c. IX (çeviride N. F. Katanov tarafından Sagay, Kaçın ve Tuvalıların çeşitli gruplarından toplanan metinler yer almıştır), Spb., 1895, ss. 550- 551.

“Altı hörgüçlü kutsal çagal,
Taşa rastlarsan sürçme,
Suya girersen boğulma,
Buza rastlarsan kayma!”.

En önemlisi şamanlar makalenin başında verilen ve seans sırasında tef için kullanılan adların anlamlarını açıklayamamışlardır, görünüşe göre zaman içinde bu anlamlar unutulmuştur. Bu adların tefe derisi gerilen vahşi hayvanlara değil de gerçekten üstüne binilen evcil hayvanlara ait olduğu ileri sürülebilir. Şamanların sembolik açıdan ruhlara yaptıkları hayali yolculuklar için hareket aracı olarak tefi kullanmalarından hareketle bu hayvanların adları tef adları gibi kullanılmış olabilir. Etnografik literatürde yayınlanan karşılaştırmalı materyal bu düşüncüyü doğurmuştur. Mesela Sayan Altay bölgesinin bazı halklarında şamanların seans sırasında tefi, derisini gerdikleri hayvanın adıyla adlandırdıkları, fakat bu arada tefi atla özdeşleştirdikleri bilinmektedir. N. F. Katanov’un kayıtlarından birinde Tuva şamanı şöyle der: “Vnemli, vnemli, atım Maraluha”⁶. Aynı kayıta Karagaslı şamanın şu sözleri yer almaktadır: Yabani marala binen ben”⁷ veya “Bindiğim hayvan, bu vahşi izbyubr”⁸. V. N. Vasilyev’in verilerine göre Karagaslarda tef şamanın bindiği geyiği sembolize etmektedir⁹.

Tuvalar- Tocinler tefe mus geyiği veya maral derisi germişler ve onu canlandırmışlardır, şaman tefi binek atı olarak adlandırmış ve at gibi bu tefe Tuva (ve Altay) kahramanlık destanındaki bahadırlar gibi özel bir ad¹⁰ vermiştir. Kuzey batı Tuvalarda (Alaş nehri ve Kara Hol gölü havzaları) tarafımızdan da tespit edildiği gibi tefe dağ keçisi (te) derisi gerilmiş ve o da canlanmıştır. Fakat seans sırasında şaman tefe *terhol’ge* adını verir, yani “dağ keçisi- atı”. Burada *holge* terimi çok spesifik bir durum göstermektedir, çünkü eskiden bu terim basit bir atı değil de binek atının adı olmuştur. Binek atını sahibinin ölümünden sonra sahibinin mezarının yanında öldürürler ve onunla birlikte gömerlerdi¹¹.

Bazı durumlarda Altaylılarda tef derisi gerilen vahşi hayvanın adını korumuştur. Söz, Çelkanlarda var olan *er padyc* terimine gelmektedir. *Padyc* kelimesi *badyş* formunda günümüz Kırgızlarında da korunmuştur ve mus geyiği anlamındadır. Kırgızistan’da mus geyiği olmadığına göre geriye bu kelimenin Kırgızların uzak ataları tarafından Sayan Altay bölgesinden getirildiği tezini ileri sürmek kalıyor. Sayan Altay bölgesinde daha XIX. Yüzyıl sonuna kadar mus geyiği avcılığının geleneksel objesi olmuştur. Bu kelime bazı Kırgız kabile ve boy adlarında da korunmuştur¹². Günümüz Altaylılarında mus geyiği *pulan* adını almaktadır.

Bununla birlikte zamanında Altaylı, özellikle Kuzey Altaylı şamanların teflerindeki ritüel binek hayvan tasvirlerini *bura- pura* olarak adlandırdıkları tespit edilmiştir. Bunlar, Yenisey kaya tasvirlerindeki geyik tasvirlerine benzeyen boynuzlu hayvan resimleridir. Geyik anlamına gelen *bura* kelimesi Yakutlarda korunmuştur; Tuvalarda bu kelime erkek geyik ve mus geyiği, Tubalılarda ise mus geyiği anlamına gelmektedir.

Anlatılanlardan anlaşılacağı üzere vahşi hayvanların teflerde şamanların yardımcıları ve koruyucuları olarak tasvir edilmiş olmasına rağmen Altaylılardaki adlarıyla bağlantılı değildir.

⁶ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen*, say. 47.

⁷ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen*, say. 649.

⁸ N. F. Katanov, “Poyezdka k karagasam v 1890 g”, *Zapiski imp. Russkogo geografiçeskogo obşçestva po otdelenii etnografii*, c.XVII, sayı II, say. 195.

⁹ V. N. Vasilyev, “Kratkiy oçerk bita karagasov”, *Etnografiçeskoe Obozrenie*, 1910, No 1- 2, say. 76.

¹⁰ S. İ. Vaynşteyn, *Tuvintsı- Tocintsı*, M., 1961, ss. 179- 183.

¹¹ L. P. Potapov, *Oçerki narodnogo bita tuvintsev*, M., 1969, say. 351. Krş. Ölenin atıyla birlikte gömülmesinin adı Moğolcada *hoylga*’dır; Yakutlarda *hoygula*, tören sırasında öldürülen hayvana verilen addır. Hakaslarda (Kaçın, Sagay, Beltir) törende öldürülen hayvan *koylaga*, Altaylılarda ise *koylo at*’tır.

¹² S. M. Abramzon, *Etniçeskiy sostav kirgizskogo naseleniya Severnoy Kirgizii*; K. K. Yudahin, *Kirgizsko- russkiy slovar*, M., 1965, say. 92.

Seans sırasında kullanılan şaman tef adlarının kökenini araştırırken biz Türk halklarının ve her şeyden önce Sayan Altay dağ sırası halklarının dilindeki evcil hayvan adlarına yönelmiştik. Tuvaların çeşitli gruplarında ev hayvanlarının yaşına ve cinsiyetine göre adlandırılmasını yerinde inceleme ve derleme sürecinde yazar Tuvalardaki *adan*'ın iğdiş edilmiş binek devesi olduğunu keşfetmiştir. Hem Güneyli Altaylıların, Kırgızların hem diğer halkların binek devesini bu şekilde adlandırdıkları ortaya konulmuştur¹³. Böylece, Teleüt, Şor, Kuman, Çelkan ve Telengitlerde seans sırasında şaman tefini tanımlamak için kullanılan *ak adan* teriminin “kutsal (binek) devesi” anlamına geldiği açıkça ortaya konulmuştur. Daha önce şamanların sıklıkla tefi dualarında *alty örköstig* (altı hörgüçlü) şeklinde adlandırdıkları belirtilmiştir. Bu açıkça *alty köstü ala mars* (altı gözlü alaca Mars) ifadesi benzeri genel bir şaman abartısını göstermektedir. Teleut ve Şor şamanları tefin düşey ağaç sapını bu şekilde adlandırdıkları bilinmektedir. Burada deve tasviriyle Telengitlerin bazı teflerine çizilmiş resimler arasında da karşılaşılabildiğini belirtmek gerekiyor. SSCB BA Antropoloji ve Etnografi müzesinde bu tür bir tefin fotoğrafı bulunmaktadır.

Çelkanlardaki şaman tefini tanımlayan *er bodan* terimine gelince Tuvalarda ve Kırgızlarda bu terim genç erkek deve anlamına gelmektedir.

Şorlarda kullanılan *egri adan* teriminin kökenini de tespit etmeyi başardık. Tek hörgüçlü devenin (Hecin devesi) bu şekilde adlandırıldığı anlaşılmıştır. Gerçekte bu terim bu anlamıyla eski Türk runik yazıtlarında da kaydedilmiştir¹⁴.

Sonuç olarak şimdiki kuzeyli Şorların, Çelkanların, Kumanların ve Teleütlerin atalarında şaman tefinin bir zamanlar binek devesini sembolize ettiği, büyük bir ihtimalle bu halkların eski yaşayışının bunu yansıttığı anlaşılmıştır. Teleütler için bu durum, daha XVIII. Yüzyılın ortalarında İrtiş nehrinin akıntısı boyunca yaşarken devecilüğün onlarda gelişmiş olmasıyla kanıtlanmaktadır. Cungar hanlığının bozguna uğramasından sonra Teleütlerin çoğunluğunun at ve deve üzerinde Dağlık Altay'm Rus bölgesine geçerek kurtulduğu elbette bilinmektedir. Dönemin tarihi belgelerinden Rus devlet teşkilatına kabul edilen kaçak Teleütlerin bir kısmının Dağlık Altay'a, diğer kısmının ise Kuznets bölgesine yerleştiği bilinmektedir. Dağlık Altay'daki Telengitler devecilikle uğraşmaya devam etmişler, Kuznets bölgesinde ise olumsuz doğal koşullara bağlı olarak bu geçim kaynağı bütünüyle unutulmuştur¹⁵. Fakat deve adı zamanla sonraki şaman kuşakları için anlaşılmasız bir terminolojik kalıntıya dönüşmüş olsa da şamanlıkta korunmuştur.

Tipik piyade avcılar olan Şorlar, Çelkanlar ve Kumanların şaman tefleri arasına devenin çeşitli adlarını neden koymuş oldukları sorusu ortaya çıkmaktadır. Bize göre bu kuzeyli Şorların kadrosuna Teleüt kökenli Çeley ve Çedibar seoklarının (boylarının) girmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Bu yüzden kuzeyli Şorlardaki şaman tefinin adı deveyle de bağlantılıdır.

Adı geçen terimin Çelkanlarda da olması tam olarak açıklanmıştır. Çelkanları inceleyen yazar var olan iki Çelkan boyundan (seokundan) biri olan Şakşılıg'ın Altaylı (Çulışmanlı) Teleslerden meydana geldiğini tespit etmiştir. Şakşılıglardaki bu akrabalık bağlarının hatırası, Şakşılıglar ve Telesler arasında ekzogamiye uyularak evliliklerin (alışpas) yasaklanmış olması şeklinde korunmuştur.

Etnik açıdan karışmış olan batılı Tuvalılar arasında bazı şamanlar tefi seans sırasında deve olarak adlandırmışlardır. Bunu, Batı Tuvalı şamanın tefe aşağıda verdiği hitabı doğrulamaktadır: *tungür şilgim aksadım* (tefim şilgi topalladı)¹⁶. Burada N. F. Katanov'un bu seslenişi “Hey, güzel tefim. Topalladı, güzelim” şeklindeki çevirisinin doğru olmadığını belirtelim, çünkü *şilgi* kelimesi “güzel” değil de “üç

¹³ O zamanda A. M. Şerbak'ın “Nazvaniya domaşnih i dikih jivotnih v tyurkskih yazıkah” adlı makalesi henüz yayınlanmamıştı, *İstoriçeskoe razvitie leksiki tyurkskih yazıkov*, M., 1961.

¹⁴ S. E. Malov, *Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti*, M.-L., 1951, say. 58; Yeniseyskaya pismennost tyurkov, M.-L., say. 83; *Drevnetyurkskiy slovar*, L., 1969, say. 166.

¹⁵ L. P. Potapov, *Etniçeskiy sostav i proishojdenie altaytsev*, L., 1969, ss. 129- 131.

¹⁶ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen*, say. 195.

dört yaşındaki deve¹⁷ anlamına gelmektedir. Metnin ikinci bölümünün çevirisinde de düzeltme yapmak gerekmektedir, burada tefe *tüngür şilgi* seslenişi “boyalı tef”¹⁸ olarak çevrilmelidir.

Tuvalar eskiden beri deve yetiştirirler, bu yüzden de bazı Tuva şaman tefinin bu hayvanı sembolize etmiş olması doğaldır. Bundan başka bir çok şaman kendilerine yardımcı olan ruhlar arasında genç kutsal develer olan *ak- taylak*¹⁹ da görmüşlerdir. Teleüt şamanlarının da bu tür yardımcıları vardır²⁰. Son olarak aynı tip aynı adla fakat deve yavrusu görüntüsünde Kırgız şamanları olan baksılar tarafından da kullanılmıştır²¹.

Ak çagal adının kökenini açıklamada büyük zorluklarla karşılaşmıştır.

Ünlü Altaylı misyoner, Teleüt kökenli M. Çevalkov tarafından oluşturulan verileri temel alan G. N. Potanin’in bildirdiğine göre Teleütlerde seans sırasında tef için şöyle denir: *alt örk ş’tu ah yagalım* (altı yumrulu beyaz (kutsal?) tefim)²². Burada Potanin bu terimi, tefin her iki yanında bulunan çeşitli büyüklükteki yumrularla açıklamaktadır, M. Çevalkov’un sözlerine göre devenin hörgücü anlamına gelen *örköş* bu yumruların adıdır.

Bununla birlikte Teleütçenin büyük bilgini M. Çevalkov *jagal* kelimesinin anlamını bulamamıştır. Evcil veya vahşi hayvan adı anlamındaki bu kelimeyle Türk dillerinin genel sözlükleri de dahil olmak üzere hiçbir yerde karşılaşmamıştır.²³ Gerçekte E. K. Pekarskiy’in Yakutça sözlüğünde bu kelimenin eş değeri “atın boynunda veya kürek kemiklerindeki, genellikle kahverengi büyük lekeler” anlamında ve *nagıl- d jagıl* formunda bulunmuştur.²⁴ Bu açıklama bize mümkün gözükmiştir, çünkü o atla, yani bir binek hayvanıyla bağlantılıdır.

Son olarak bu kelime, 1957’de Pekin’de “Beş Dilde Mançuçanın Aynası” adı altında yayınlanan ve XVIII. Yüzyılda hazırlanan beş dildeki (Mançuca-Tibetçe-Moğolca-Uygurca-Çince) sözlükte bu kelime bulunmuştur.²⁵ Zamanımız için oldukça seyrek ve zengin materyali içeren bu sözlükteki *çahal çayal* Uygurca kelimesinin “boynunda ve göğsünde siyah ve kırmızı çizgiler olan at” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Moğolcada *joyal şogii*, yani “boynunda ve kürek kemiklerinde benekler olan at” anlamına gelmektedir. Demek ki çagal adı binek hayvanı anlamına geldiği tahmini, şamanın binek hayvanı olarak tefin sembolik fonksiyonuyla doğruluk kazanmıştır. Böylelikle şamanlar eskiden seans sırasında tefi at olarak adlandırmışlardır. Fakat tef genelde binek atını, bazen de boynu ve göğsü alacalı (alaca donlu) atı sembolize etmiştir.

Sembolik at- tefin adının donuna göre olması göçebeler için alışılmadık bir durum değildir, zira bu ad, bir atın şahsi özelliklerini yansıtmaktadır. Fakat şamanın sembolik atının veya şaman tefinin donuna göre bu şekilde adlandırmış olma durumu özel bir ilgi çekmektedir. Birincisi *çagal* kelimesi Uygurcadır. Bu da Teleütlerin şamanlığında Teleütlerin atalarının Uygurlarla olan bağları yansıtan elementlerin korunduğunu göstermektedir. Telengut- Telengitlerin atalarının daha eski Türk kağanlıkları döneminde Dolange (tolanka) adıyla Uygurların başkanlık ettiği Tele kabile federasyonuna girdiği artık bilinmektedir. Böylece şaman tefinin adında eski Uygur- Telengit (Telengut) tarihi ve etnogenetik bağlarının izleri korunmuştur²⁶. İkincisi, *çagal* teriminin etimolojisi ala- at adlı eski Türk kabilesini

¹⁷ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen*, say. 165.

¹⁸ L. P. Potapov, *Oçerki narodnogo bita tuvintsev*, M., 1969, say. 333

¹⁹ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen*, say. 51.

²⁰ *Obraztsı narodnoy poyezii tyurkskih plemen*, say. 191.

²¹ N. P. Direnkova, “Materialı po şamanstvu u teleutov”, *Sbornik Muzeya antropologii i etnografii AN SSSR*, c. X, 1949. Yazar taylak (taylık) terimini “tay” olarak çevirmiyor.

²² T. Bayaliev, *Doislamskie verovaniya i ih perejtki u kirgizov*, L., 1969, say. 11.

²³ *Oçerki Severo- Zapadnoy Mongolii*, c. IV, Spb., 1883, say. 42. G. N. Potanin, Altaylılarda tefin *jagal* olarak adlandırıldığını bildirmiştir. *Oçerki Severo- Zapadnoy Mongolii*, c. II, say. 22.

²⁴ Sadece V. Verbitskiy’in sözlüğünde bu kelime *jagal* formunda ve “şaman tefi” tercümesiyle verilmiştir. *Slovar altayskogo i aladagskogo nareçiy tyurkskogo yazıka*, Kazan, 1881, say. 65.

²⁵ *Slovar yakutskogo yazıka*, c. I, sayı I, Spb., 1907, say. 770.

²⁶ Bu sözlük için bak. E. V. Maltsevov, “Pyatiyazıçnyy mançuro- tibetsko- mongolsko- uygursko- kitayskiy slovar”, *Trudı Buryatskogo kompleksnogo nauçno- issledovatel'skogo instituta SO AN SSSR*, 1960, ss. 261- 264.

hatırlatmaktadır, bu kabileyile ilgili bilgiler tarihi Çin vakayinamelerine *bo- ma* adıyla girmiştir ve bu kelime Çince alaca at anlamındadır²⁷.

Ala- atlıların tarihindeki ayrıntılara geçmeden bu makale için doğrudan ilgi oluşturan olgular üzerinde duracağız. Bu kabileyile ilgili ilk bilgiler IV. Yüzyıla aittir ve bu dönemde onlar Gobi'nin güney bölümünde, Pişan'ın kuzey yamaçlarında ve Ordos'da yaşamışlardır. Bu zamanda kabile Syenti, sonra da Cuan Cuan kabile birlikleri kadrosuna girmiş ve kökenini kuzeyli Hunların bazı gruplarından almıştır.

Eski Türk kağanlıkları döneminde Alaca Atlar sık sık düşmanlık gösteren Yenisey Kırgızlarıyla temas kurarak Sayan- Altay'da yaşamışlardır. Onların Uygur kağanlığı iktidarı altında bulunduğunu ve daha sonra Tomsk'un daha kuzeydeki Obi havzasına hareket ettikleri bilinmektedir. XVIII. Yüzyılda Ala Orda adıyla biline bu kabilenin Narım bölgesinde yaşamış, fakat Selkurpça konuşmuşlardır.

Bununla birlikte Alatların bir bölümü Kıpçakların kadrosunda bulunmuş, daha sonra ise Altın Orda'nın çöküşüyle Kazakların Küçük Orda'sının kadrosuna girmişlerdir. Onların torunlarının bir kısmı ise göçebe Özbeklerin ve Sibirya Tatarlarının kadrosuna girmiştir.

Böylelikle Telengut- Teleütler kendi etnik tarihlerinin bir aşamasında Alatlı kabilesinin bazı grupları aynı kadroya dahil olmuşlardır, Alatların geçmiş tarihi Syabin- Teles (Gaoguy) tarihiyle bağlantılıdır. Bizim fikrimize göre şamanın ala binek atıyla ilgili olduğu gibi şaman tefiyle ilgili Teleütler tarafından şimdi unutulmuş fikir bu geçmişin kanıtı görevini görmektedir. Şimdi ise bu at, altı hörgüçlü (burada açıkça devenin hörgüçleri kastedilmektedir) olarak adlandırılmaktadır.

Ortaya konulan sonuçları verirken seans sırasında kullanılan şaman tefinin adlarını inceleme ve analiz etme girişiminin Altaylıların tarihini ve kültür tarihini incelemede de yararlı olduğu iddia edilebilir.

Çeviren: Muvaffak DURANLI*

²⁷ L. P. Potapov, *Etničeskiy sostav i proishojdenie altaytsev*, L., 1969; *Drevnie elementi v etniçeskom sostave altaytsev*, L., 1969.

* Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.